

MALACOFAUNA VAN OOST GRONINGEN

De provincie Groningen behoort faunistisch nog steeds tot de slechtst bekende streken van ons land. Slechts weinig artikelen zijn er gepubliceerd, die ons enigszins een beeld geven van de flora en fauna. Vooral ten aanzien van de malacofauna van de provincie Groningen is het van belang meer gegevens te publiceren. In dit artikel zal dan ook getracht worden deze leemte enigszins op te vullen.

Het oostelijk gedeelte van de provincie Groningen valt geografisch in twee delen uiteen. De noordelijke helft wordt ingenomen door het Oldambt, terwijl zuidelijk hiervan zich het landschap Westerwolde bevindt. Geologisch gezien omvat het Oldambt het dollardkleigebied en het zogenaamde "Schiereiland Winschoten", dat opgebouwd is uit pleistocene sedimenten en waar drumlin-achtige heuvels voorkomen. In de lagere, tussen deze hoogten gelegen, delen heeft veenvorming plaats gevonden. Van deze afzettingen treffen we tegenwoordig evenwel nog slechts op een enkele plaats onvergraven resten aan. Het beeld van het landschap Westerwolde wordt beheerst door de van zuid naar noord stromende Ruiten A, die zich ter hoogte van Vlagtwedde verenigt met de Mussel A en dan verder de naam van Westerwoldse A draagt. Dit stelsel van riviertjes stroomt door zwak golvend terrein. Langs de oever bevindt zich een strook beekbezinking; behalve langs sommige delen van de Ruiten A, die geflankeerd worden door essen en het noordelijk deel van de Westerwoldse A, dat door de dollardklei stroomt. Het landschap is rijk aan bos, dat vaak vergezeld gaat van eiken hakhout, heide en vennen. Op het pleistocene "Schiereiland" is ook enig bos; het Midwolderbos.

De lokaliteiten vanwaar malacologische gegevens mij bekend zijn kunnen samengevat worden tot een zevental betrekkelijk kleine gebieden.

Het uitvoerigst zijn we ingelicht omtrent de malacofauna van de doorbraakkolken van de voormalige Niediek. Deze dijk was gelegen tussen Winschoterzijl en Oude Schans in de Gemeente Beerta en moet daar omstreeks het jaar 1580 zijn opgeworpen. Jaren later is de dijk vergraven, maar heden ten dage treft men nog nabij de oorspronkelijke plaats kolken aan. Deze kolken zijn in 1960 hydrobiologisch onderzocht (Sissingh, 1960). Dit geschiedde tezamen met een onderzoek van het Buitenzijldiep, waarlangs praktisch al deze kolken gelegen zijn.

Hoewel het ontstaan van deze doorbraakkolken overeenkomsten vertoont met die van de wielen langs de grote rivieren, verschillen ze in hun diepte toch aanzienlijk. De diepte van de wielen schommelt nogal eens tussen 10 en 15 m. Bij de grote kolken in Oost-Groningen ligt de gemiddelde diepte omstreeks 2,50 m. Door deze geringe diepte behoeven we hier geen thermokline te verwachten.

De kolken kunnen verdeeld worden in twee groepen. De ene groep betreft kolken van geringe omvang (5 tot 10 m in diameter). Deze doorbraakkolken hebben doorgaans een rijke oever- en submerse flora en zijn voedselrijk (Niediek-kolken I). De tweede groep omvat de grotere kolken (15 tot meer dan 100 m in diameter) die praktisch geen submerse waterplanten bevatten, een geringere en minder gevarieerde oevervegetatie hebben en lang niet zo voedselrijk zijn (Niediek-kolken II). De verschillen tussen beide onderscheiden typen vinden we weerspiegeld in de malacofauna. De Niediek-kolken II zijn arm aan basommatophoren (vrnl. Lymnaea en Planorbis spp.). De Niediek-kolken I zijn rijk aan Lymnaea en Planorbis spp.. Het zijn typische "molluskenkolken". De geringe oevervegetatie van de Niediek-kolken II moet als een van de voornaamste oorzaken beschouwd worden voor het geringe voorkomen van pulmonaten. Lamellibranchiaten komen hier echter talrijk voor en ontbreken, wat de grotere soorten (Unio en Anodonta) betreft praktisch geheel in de Niediek-kolken I. In een van deze kolken werd één klep aangetroffen van Anodonta, maar vermoedelijk heeft deze mollusk hier niet geleefd. Als typische mollusk voor de doorbraakkolken kan Potamopyrgus jenkinsi (Smith) genoemd worden. Misschien is deze soort oorspronkelijk van de Oostelijke Dollardboezem afkomstig. Het slakje werd in vier van de acht

doorbraakkolken gevonden en komt, voor zover bekend, elders in de omgeving niet voor.

De meeste landmollusken, die in de direkte omgeving der kolken voorkomen zijn ubiquistisch. Plaatselijk kwamen indertijd aanzienlijke populaties hiervan voor; ondermeer van Trichia hispida (L) en Carychium minimum (Müll). Voor de provincie Groningen zijn hier twee nieuwe soorten gevonden namelijk Vertigo pygmaea (Drap.) en V. antivertigo (Drap.).

Het Buitenzijldiep, waarlangs de kolken ongeveer gelegen zijn, is een brede sloot, die samen met het Hekkemansdiep en het Binnenzijldiep voor de afwatering van de polder Blijham zorgt. Het water is onvervuild, voedselrijk en bevat in het algemeen een rijke en gevarieerde submerse flora. De oevervegetatie is praktisch geheel uit gramineeën, riet en akkeronkruiden opgebouwd. Soms stroomt het water. Dit is dan het gevolg van het in werking stellen van het watergemaal aan het westelijk einde van het diep. Het periodiek stromen van het water beïnvloedt kennelijk de samenstelling van de molluskenpopulatie. De in het algemeen stilstaan water prefererende Planorbidae komen praktisch niet voor in het westelijk gedeelte van het Buitenzijldiep. In dit gedeelte is de stroming het grootst. Unio en Anodonta vinden evenwel in het gedeelte met de meeste stroming hun grootste abundanties; hier leeft onder meer Unio tumidus (Philipson).

Voor meer gedetailleerde gegevens over dit gebied verwijs ik naar de desbetreffende publikatie, die verschenen is als uitgave van de N.J.N.

Ten noorden van Midwolda bevindt zich nog een doorbraakkolk met een molluskenfauna die in wezen weinig verschilt met die van de Niediek-kolken II.

De waterhuishouding van het landschap Westerwolde wordt bepaald door de Ruiten A, Mussel A en de Westerwoldse A. Doordat de Ruiten A door een meer golvend terrein stroomt en tevens haar bedding heeft gevormd in een zandafzetting is haar voorkomen totaal anders dan die van de Westerwoldse A, die voornamelijk door dolfardafzettingen stroomt. De Ruiten A is onder meer minder breed, maar heeft zich naar verhouding dieper ingesneden dan de Westerwoldse A. In het algemeen bezit zowel de Westerwoldse als de Ruiten A een schaarse submerse flora. Steeds komt plaatselijk een vegetatie van fonteinkruid, waterweegbree, waterpest of gele plomp voor. Krabbescheer is beperkt tot de Westerwoldse A.

Omtrent de mollusken die in beide riviertjes voorkomen kan allereerst opgemerkt worden, dat hiervan Unio en Anodonta alleen in de Westerwoldse A leven. Schimmel, Leenvaar & Smitsaert (1955) maken geen melding van deze zoetwater-mossels in de Drentse beken. Vermoedelijk stroomt het water zowel in deze beken als in de Ruiten A te snel. Viviparus contectus (Millet) wordt in vrij grote getale in beide riviertjes aangetroffen. De vermoedelijk meer stilstaand waterlievende V. viviparus wordt in de Westerwoldse A gevonden op plaatsen waar zich een rijke rietvegetatie bevindt. Bithynia tentaculata L. komt zeer algemeen voor in de Ruiten A ter hoogte van Sellingen. Lymnaea en Planorbis spp. zijn vooral talrijk in de Westerwoldse A. Dit hangt waarschijnlijk samen met de geringere stroomsnelheid van het water.

Ten zuiden van Vlagtwedde en ter hoogte van het Lieftincksbos bevindt zich een zijtak van de Ruiten A, waarvan het water vervuild en ondoorzichtig is en langzaam stroomt. De bodem is bedekt door een dikke modderlaag, terwijl de waterplanten bruinekleurd zijn door de aanslag van onbekende aard (ijzeroer). In deze zijtak zijn enkele exemplaren van Lymnaea ovata (Drap.), L. palustris (Müll.), Planorbis corneus (L.) en P. albus Müll. aangetroffen. Bij de verklaring van de aanwezigheid van deze mollusken in dit vervuild water moet men bedenken dat bij de Planorbidae zich een secundaire externe kieuw heeft ontwikkeld, waardoor verschillende Planorbis soorten vervuild water kunnen verdragen. Planorbis corneus (L.) is bovendien in het bezit van haemoglobine.

Zoals reeds is opgemerkt bevindt zich op het "Schiereiland Winschoten" het Midwolderbos. Het bestaat voornamelijk uit eiken met een rijke ondergroei van braam. Er komt slechts weinig water voor: een klein plasje en enige slootjes van weinig betekenis. In het plasje, dat vol afgevalen bladeren en mos is, treffen we een rijke populatie aan van Segmentina complanatus (L.) vergezeld door S. nitida (Müll.). Tevens leeft hier Deroceras laeve (Müll.). In het bos zelf leven vrij veel landmollusken. Hiervan zijn Arion intermedius Normand en A. subfusus Drap. nogal specifieke bosbewoners. Oxychilus alliarius (Müll.), die vooral van pleistocene zandgronden en duinen bekend is, leeft ook in het Midwolderbos.

Tot slot resten nog de mollusken van Winschoten en direkte omgeving. In de tuinen komen Cepaea nemoralis (L.), Discus rotundatus (Müll.), Oxychilus cellarius (Müll.) en de naaktslakken Arion rufus (L.), Limax maximus L. en Deroceras reticulatum (Müll.) algemeen tot zeer algemeen voor. Op het buitengoed "Ouderwerf" leeft Vitrina pellucida (Müll.) talrijk. Het is één van de twee vindplaatsen van waar mij Aplexa hypnorum (L.) bekend is. In de sloten en vijvers van Winschoten treffen we steeds het normale rijk gevarieerde gezelschap aan van Planorbis- en Lymnaea-soorten.

Genus	Zuidlaarder meer Leekster meer Paterswoldse meer	Niediek-kolken	
		II	I
Dreissena	zzz	x	x
Anodonta	zzz	zzz	x
Unio	zzz	zzz	x
Lymnaea	zzz	z	zzz
Planorbis	zzz	z	zzz
Potamopyrgus	x	z	z
Viviparus	zzz	x	x

Genus	Drentse Beken (naar Schimmel, Leentvaar en Smissaert)	Westerwoldse A	Ruiten A
Anodonta	x	zzz	x
Unio	x	zzz	x
Lymnaea	zz	zzz	x?
Planorbis	zz	zzz	zzz
Viviparus	x	zzz	zzz
Bithynia	z	zzz	zzz
Sphaerium	zzz	zzz	?

Fig. 1: Onderlinge vergelijking van enige biotopen in de provincies Groningen en Drente
zzz = zeer talrijk; zz = talrijk; z = niet talrijk; x = afwezig.

W. Sissingh

MS afgesloten Zuidlaren, zomer 1963.

Literatuur:

Schimmel, H.J.W., P. Leentvaar & R. Smissaert, 1955. De Drentse beken en beekdalen en hun betekenis voor natuurwetenschap en landschapsschoon. Rapport afd. natuurbescherming en landschap van het Staatsbosbeheer-Utrecht, 149 pp., ongepubliceerd.
Sissingh, W., 1960. Doorbraak-kolken in Oost-Groningen. Uitgave N.J.N., 28 pp.

W. Sissingh: Malacofauna Oost-Groningen	Winschoten	Midwolderbos	Buitenzijldiep	Niediek-kolken I	Niediek-kolken II	Kolk Gereweg	Westerwoldse + Ruiten A
Winschoten (gemeente Winschoten)							
Midwolderbos (gemeente Midwolda)							
Buitenzijldiep (gemeente Beerta)							
Niediek kolken I en II (gem. Beerta)							
Kolk Gereweg (gem. Midwolda)							
Westerwoldse en Ruiten A (gem. Bellingwolda en Vlagtwedde)							
Viviparus contectus (Mill.)			x	x *			x
viviparus (L.)			x	x		x	x
Valvata piscinalis (Müll.)		x	x	x	x	x	x
cristata (Müll.)				x			
Potamopyrgus jenkinsi (Smith)				x	x		
Bithynia leachii (Sheppard)			x	x	x	x	x
tentaculata (L.)	x	x	x	x	x	x	x
Carychium minimum Müll.			x	x	x	x	
Aplexa hypnorum (L.)	x		x	x			?
Physa fontinalis (L.)	x	x	x	x			x
Lymnaea truncatula (Müll.)	x						
palustris (Müll.)	x		x	x			x
auricularia (L.)			x		x	x	x
peregra (Müll.)	x		x	x			x
stagnalis (L.)	x	x	x	x		x	x
Planorbis carinatus Müll.			x	x	x		x
planorbis (L.)	x	x	x	x	x	x	x
vortex (L)	x		x	x	x		x
contortus (L)	x	x	x	x		x	x
albus (Müll.)			x	x	x	x	x
crista (L.)			x				
Segmentina complanatus (L)	x	x	x	x			x
nitida (Müll.)		x	x	x	x		

	Winschoten	Midwolderbos	Buitenzijldiep	Niediek-kolken I	Niediek kolken II	Kolk Gereweg	Westerwoldse + Ruiten A
Planorbarius corneus (L.)	x	x	x	x	x	x	x
Acroloxus lacustris (L.)					x		x
Gochlicopa lubrica (Müll.)				x	x	x	
Vertigo antivertigo (Drap.)				x			
pygmaea (Drap.)				x	x		
Vallonia pulchella (Müll.)				x	x		
Succinea putris (L.)	x	x	x	x	x		x
oblonga Drap.	x						
Discus rotundatus (Müll.)	x						
Arion intermedius Normand		x					
rufus (L.)	x		x	x	x		
subfuscus Drap.		x					
circumscriptus Johnst.	x						
Vitrina pellucida (Müll.)	x						
Oxychilus alliarius (Müll.)		x					
cellarius (Müll.)	x			x			
Aegopinella nitidula (sensu Rossm.)			x	x	x		
Nesovitrea hammonis (Ström)	x						
Euconulus fulvus (Müll.)	x						
Limax maximus L.	x						
Deroceras reticulatum (Müll.)	x	x	x				
laeve (Müll.)	x	x					
Trichia hispida (L.)	x		x	x			
Cepaea nemoralis (L.)	x	x	x				
Unio pictorum (L.)			x		x	x	x
tumidus Philipson			x			x	
Anodonta anatina (L.)			x		x		x
cygnaea zellensis (Gmel.)			x			x	x
Sphaeaurium corneum (L.)	x	x	x	x	x	x	x
lacustre (Müll.)			x		x	x	
rivicola (Lam.)	x						
Pisidium spec.	x		x	x	x	x	x

*) Slechts één exemplaar,
mogelijk uitzonderingsgeval